

ks. dr hab. Krzysztof Kietliński, prof. UKSW¹ 

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Kwestia godności ludzi pracy w nauczaniu papieża Jana Pawła II

WPROWADZENIE

Jan Paweł II często zabierał głos w ważnych tematach społecznych i gospodarczych. Wyrazem tego są: encykliki, adhortacje i listy apostolskie². Już jako ksiądz, czy biskup, a potem jako kardynał i papież interesował się sprawami społeczno-gospodarczymi. Nie tylko znał, ale także badał i komentował w swoich pismach, czy wypowiedziach stanowisko Kościoła katolickiego w kwestiach społecznych, wyrażone w różnych dokumentach katolickiej nauki społecznej³.

Należy zauważyć, że papież Jan Paweł II, w swoim nauczaniu akcentował nieporównywalną wartość osoby ludzkiej, wielką godność każdego człowieka, a więc rozpatrywał kondycję człowieka w duchu personalizmu chrześcijańskiego. „Świat afirmacji osoby – to świat odpowiedzialności, obecności, wysiłku i życiowej pełni” (Mounier, 1960, s. 202; Manzone, 2009, s. 289–302) – napisał jeden z przedstawicieli personalizmu. Osoba ludzka, według papieża, powinna być

¹ Adres korespondencyjny: ul. Żeromskiego 18, 05-070 Sulejówek; e-mail: chkietl@o2.pl. ORCID: 0000-0003-1170-0339.

² Najważniejsze dokumenty Jana Pawła II dotyczące kwestii społeczno-gospodarczych to encykliki: *Redemptor hominis* – 4.03.1979 r.; *Laborem exercens* – 14.09.1981 r.; *Sollicitudo rei socialis* – 30.12.1987 r.; *Centesimus annus* – 1.05.1991 r.; *Veritatis splendor* – 6.08.1993 r.; *Evangelium vitae* – 25.03.1995 r.), posynodalne adhortacje apostolskie: *Familiaris consortio* – 22.11.1981 r.; *Christifideles laici* – 30.12.1988 r.; *Pastores dabo vobis* – 25.03.1992 r.; *Ecclesia in Europa* – 28.06.2003 r. oraz liczne listy apostolskie i przemówienia okolicznościowe, w tym audiencje papieskie dla różnych grup społecznych i zawodowych.

³ Encykliki papieskie najczęściej odnoszą się do współczesnej rzeczywistości społecznej, politycznej i ekonomicznej. Należy wspomnieć encykliki, do których papież Jan Paweł II wielokrotnie nawiązywał: *Rerum novarum* Leona XIII z 1891 r. (fałszywość rozwiązania socjalistycznego), *Quadragesimo Anno* Piusa XI z 1931 r. (krytyka ideologii socjalistycznej i indywidualistycznej), *Mater et magistra* Jana XXIII z 1961 r. (własność prywatna winna służyć dobru wspólnemu), czy dokument *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II z 1965 r. (kwestia powołania i roli chrześcijanina we współczesnym świecie).

podmiotem i celem wszelkich działań zarówno społeczno-politycznych, jak i gospodarczych. W encyklice poświęconej kwestii przedsiębiorczości Jan Paweł II pisał: „człowiek otrzymuje od Boga swą istotną godność, a wraz z nią zdolność wznoszenia się ponad wszelki porządek społeczny w dążeniu do prawdy i dobra. Jest on jednak uwarunkowany strukturą społeczną, w której żyje, otrzymanym wychowaniem i środowiskiem” (Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, nr 38). Rzeczywiście godność człowieka, jak i jego dobro stały się fundamentem wszelkich rozważań i analiz papieskich.

Według papieża Jana Pawła II często odwołującego się do dziedzictwa Kościoła katolickiego, kluczem do rozwiązania złożonych problemów społecznych w świecie było zagadnienie pracy, dzięki której możliwy jest wielowymiarowy rozwój człowieka i społeczeństwa. Wiadomo też, że „Kościół nie przestał nigdy rozpatrywać problematyki pracy wewnątrz kwestii społecznej, która stopniowo przybrała wymiary światowe” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 2). Rozwijając tę myśl Jan Paweł II w jednym z przemówień stwierdził, że „misja ludzi polega na tym, że mają przez pracę budować świat sprawiedliwy i braterski, w którym ludzie pracy doczekają się uznania swojej godności i należnego im miejsca w społeczeństwie. Troszcząc się o rzeczywistość stworzoną, chronią i rozwijają dobra ziemi. W ten sposób praca zwraca ich ku Bogu, bo kontynuują oni Jego stwórcze dzieło” (Jan Paweł II, *Kultura ludzi pracy musi pozostać kulturą solidarną*, 2000). Papież w swojej refleksji na temat pracy opierał się na Piśmie św., na Tradycji Kościoła, czy spuściznie soborowej i nauczaniu poprzednich papieży, a także na własnym doświadczeniu pracy. Należy zauważyć, że w ocenie teologicznej złożonej problematyki społeczno-gospodarczej papież Jan Paweł II poświęcił zagadnieniu pracy najwięcej miejsca i uwagi. Różne aspekty pracy ludzkiej rozpatrywał w świetle zobowiązań moralnych, przede wszystkim w wymiarach odpowiedzialności, sprawiedliwości i solidarności międzyludzkiej.

W związku z powyższym w artykule autor będzie poszukiwał odpowiedzi na następujące pytania:

- jakie jest stanowisko Kościoła katolickiego w kwestiach społeczno-gospodarczych?
- jakie jest znaczenie pracy ludzkiej w perspektywie społeczno-gospodarczej według papieża Jana Pawła II?
- jak papież pojmuje godność ludzi pracy?

STANOWISKO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO ODNOŚNIE DO PODSTAW ŻYCIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

Powołanie chrześcijanina odnosi się nie tylko do świata współczesnego, ale również przyszłego. Człowiek wierzący żyje nadzieją na przekroczenie śmierci i osiągnięcie życia wiecznego. Stąd Kościół katolicki ma do wypełnienia mi-

sje odnoszące się zarówno do przyszłości, jak i terażniejszości. Pierwszorządne, a więc istotne posłannictwo Kościoła, które wyznaczył Chrystus nie ma specyfiki politycznej, czy społeczno-ekonomicznej, lecz przede wszystkim charakter religijny. „Kościół pochodzący z miłości Ojca przedwiecznego, założony w czasie przez Chrystusa Odkupiciela, zjednoczony w Duchu Świętym, ma cel zbawczy i eschatologiczny, który jedynie w przyszłym świecie może być osiągnięty w pełni” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 40).

Zgodnie z planem Boga i Jego wolą, dobro osób i społeczeństwa powinny być zawsze nadrzędne w stosunku do porządku politycznego, czy gospodarczego. Trzeba także wyraźnie podkreślić, że Kościół nie utożsamia się z żadnym systemem politycznym, czy ekonomicznym. Chociaż polityka i Kościół są od siebie niezależne i autonomiczne, to powinny ze sobą współpracować, gdyż stawiają sobie za cel służyć tym samym ludziom. To stanowisko Kościoła zostało dobitnie sformułowane w czasie Soboru Watykańskiego II w słowach: „Kościół, który z racji swego zadania i kompetencji w żaden sposób nie utożsamia się ze wspólnotą polityczną ani nie wiąże się z żadnym systemem politycznym, jest zarazem znakiem i zabezpieczeniem transcendentnego charakteru osoby ludzkiej” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 76).

We współczesnym świecie Kościół ma pewne zadania, którymi są przede wszystkim: ocena i interpretowanie zjawisk społecznych oraz badanie znaków czasu w świetle Objawienia i Ewangelii (por. Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 4). Papież Jan Paweł II na jednej z audiencji generalnych zauważył, że chrześcijaństwo ma zadanie duchowego oddziaływania w świecie w różnych wymiarach, także kultury, ekonomii, czy polityki (por. Jan Paweł II, *Nadzieja jako oczekiwanie i przygotowanie królestwa Bożego...*). Dlatego też Kościół widzi wielorakość i złożoność zjawisk, czyli zachodzące zmiany i rodzące się problemy na świecie, co więcej – proponuje rozwiązania w duchu wiary i religii katolickiej. Kościół nie tylko dostrzega negatywne, czy niepokojące tendencje we współczesnym świecie, osądza je, krytykuje, czy stawia pytania, ale również i przede wszystkim ostrzega przed zagrożeniami, stojąc niezmiennie na straży godności i praw ludzi biednych, pokrzywdzonych, czy wykluczonych. Swoje posłannictwo na ziemi Kościół rozumie jako zaangażowanie na rzecz tworzenia dobra wspólnego. Kościół katolicki w danej rzeczywistości nawołuje do poszanowania godności każdego człowieka, które warunkuje rozwój zarówno osoby ludzkiej jak i społeczeństwa. W świetle nauki Kościoła ważne jest, aby „ustanowić taki porządek polityczny, społeczny i gospodarczy, który by z każdym dniem coraz lepiej służył człowiekowi i pomagał tak jednostkom, jak i grupom społecznym w utwierdzeniu i wyrabianiu właściwej sobie godności” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 9). Stąd Kościół zwraca

uwagę na zależność i potrzebę harmonizacji rozwoju jednostki i społeczeństwa. Takim działaniem Kościoła w perspektywie społeczno-politycznej i gospodarczej pragnie przyczynić się do budowy wspólnoty braterstwa i przyjaźni, pokoju, miłości i sprawiedliwości pomiędzy ludźmi i narodami.

WARTOŚĆ PRACY LUDZKIEJ

Na płaszczyźnie życia społeczno-gospodarczego papież Jan Paweł II przyjmuje powyższe założenia Kościoła katolickiego, w tym uznanie ważnej roli pracy w życiu człowieka. „Należy podkreślić, że elementem konstytutywnym, a zarazem najważniejszym sprawdzianem owego postępu w duchu sprawiedliwości i pokoju, który Kościół głosi i o który nie przestaje się modlić (...) jest właśnie *stałe dowartościowywanie pracy ludzkiej*, zarówno pod kątem jej przedmiotowej celowości, jak też pod kątem godności podmiotu każdej pracy, którym jest człowiek” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 1). Papież wielokrotnie odnosił się do zagadnienia pracy ludzkiej, a nawet jedną ze swoich encyklik w całości przeznaczył omówieniu tej kwestii⁴. „Jan Paweł II poświęca encyklikę *Laborem exercens* pracy, podstawowemu dobru osoby, głównemu czynnikowi działalności ekonomicznej i kluczowi do całej kwestii społecznej” (*Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 101). Warto dodać, że autor *Laborem exercens* św. Józefa uczynił patronem ludzi pracy, który z poświęceniem i miłością spełniał pracę stolarza, zapewniając stabilną codzienność Świętej Rodziny.

Od czasu, gdy Bóg powierzył ludziom ziemię wezwał ich, aby czynili ją sobie poddaną i uczestniczyli w dziele współstwarzania świata (por. Rdz. 1, 28). Praca jest wartością głównie z tego względu, że wykonuje ją człowiek będący obrazem samego Boga. Ten aspekt upodabniania się człowieka poprzez pracę do Boga podkreślono w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* w słowach: „praca może być środkiem uświęcania i ożywiania rzeczywistości ziemskich w Duchu Chrystusa” (*Katechizm Kościoła Katolickiego*, 1984, nr 2427). Przeto „Kościół jest przekonany, że praca stanowi podstawowy wymiar bytowania człowieka na ziemi” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 2). Bóg chce, aby człowiek poprzez pracę rozwijał swoje talenty i zdolności, a także żył z *pracy rąk swoich*⁵. Zatem praca jest czymś dobrym, co więcej, dzięki pracy człowiek może stać się tym,

⁴ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*. Jan Paweł II włożył istotny wkład w rozwój myśli Kościoła katolickiego o pracy ludzkiej. W większości swoich dokumentów podejmował powyższą problematykę. Do najważniejszych należy zaliczyć encykliki: *Redemptoris hominis* (1979), wspomnianą *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987) oraz *Centesimus annus* (1991).

⁵ Por. Ps 128, 2. Św. Paweł dodaje: „nakazujemy i napominamy w Panu Jezusie Chrystusie, abyście pracując ze spokojem, własny chleb jedli”. 2 Tes 3, 12.

kim chciałby być; może wypełnić swoje doczesne, jak i nadprzyrodzone powołanie. Dlatego człowiek powinien wykonywać pracę z sumiennością, aby poprzez nią udoskonalając rzeczy, samemu stawał się lepszym i doskonalszym (por. Jan Paweł II, *Homilia dla rodzin*). Jak napisał Jan Paweł II: „Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek *nie tylko przekształca przyrodę*, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także *ureczywistnia siebie* jako człowiek, a także poniekąd *bardziej staje się człowiekiem*” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 9). Można zatem stwierdzić, że poprzez pracę człowiek wyraża swoją tożsamość i realizuje swoje cele.

Sobór Watykański II w dokumencie *Gaudium et spes* przypomniał, że Jezus uświęcił ludzką pracę przyjmując naturę ludzką, samemu wykonując różne zadania. „Chrystus Pan (...) Syn Boży, przez wcielenie swoje zjednoczył się jakoś z każdym człowiekiem” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, *Gaudium et spes*, nr 22). W dokumencie soborowym podkreślono, że każdy wierzący poprzez wykonywanie danego zawodu, naśladuje Chrystusa pracującego w czasie swojego ziemskiego życia pod kierownictwem Józefa, a także ponoszącego trud przepowiadania Ewangelii. Dlatego „winniśmy nabrać przekonania, że pracą składaną Bogu w ofierze, człowiek łączy się z dziełem zbawczym Jezusa Chrystusa, który pracując w Nazarecie, nadał pracy znamienitą godność” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, *Gaudium et spes*, nr 67).

Kościół starannie bada różne problemy związane z pracą ludzką, przede wszystkim za pośrednictwem Papieskiej Rady Iustitia et Pax⁶. „W istocie rzeczy chodzi tu o miejsce człowieka w procesie produkcji: tylko jego czynny udział w tym procesie może uczynić z przedsiębiorstwa prawdziwą *wspólnotę osób*” (Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, nr 35). Jak podkreślił papież Jan Paweł II, wszyscy zajmujący się gospodarką powinni zadbać o rozwój godny człowieka, i choć jest to wyzwanie niezwykle trudne, ale zarazem ważne i konieczne. Ma temu służyć właściwe funkcjonowanie systemu finansowego i ekonomicznego, które winno być budowane na trzech zasadach:

1. prymacie wartości moralnych i duchowych nad ekonomicznymi i materialnymi;
2. uznaniu pierwszeństwa pracy nad kapitałem;
3. oparciu się na zasadach solidarności i sprawiedliwości społecznej.

Skoro pracę wykonuje człowiek, to każda przez niego wykonywana czynność zawiera zarówno pierwiastki materialne jak i duchowe. Znaczenia pracy nie można zawęzać jedynie do ram ekonomii, wzrostu gospodarczego, czy postępu społeczeństwa, ale należy podkreślać jej sens antropologiczny, kulturowy i duchowy. Nie da się zatem oddzielić w człowieku sfery gospodarczej od kulturowej, zawę-

⁶ Papieska Rada Iustitia et Pax zajmuje się nauczaniem Kościoła w sprawach społecznych z jednoczesnym propagowaniem sprawiedliwości i pokoju na świecie. Została założona przez papieża Pawła VI w 1967 r. jako Papieska Komisja Iustitia et Pax, później w 1988 r. przemianowana przez Papieża Jana Pawła II na Papieską Radę Iustitia et Pax.

zić wizji człowieka do *homo oeconomicus*⁷. W perspektywie religijnej hasło *ora et labora*⁸ było od czasów Benedykta z Nursji, założyciela zakonu benedyktynów uważane za pewien ideał w życiu chrześcijanina, w którym chodziło o szukanie równowagi i harmonii pomiędzy wymiarem zaangażowania człowieka w świat i budowę społeczeństwa z jednoczesnym myśleniem o rzeczywistości przyszłej.

Praca według papieża ma przede wszystkim wymiar społeczny, ma służyć rzeczywistemu dobru ludzkości, gdzie podmiot pracujący włącza się w proces uspołecznienia. „Z natury społecznej człowieka wynika, że istnieje wzajemna zależność między postępek osoby ludzkiej i rozwojem społeczeństwa” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 25). Człowiek współpracując z innymi ludźmi może o wiele skuteczniej osiągać pewne cele. Jak napisał papież, „dzisiaj bardziej niż kiedykolwiek pracować znaczy pracować z innymi i pracować dla innych: znaczy robić coś dla kogoś” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 6). W podobny sposób wypowiedział się Martin Luter King, jeden z wybitnych działaczy społeczno-religijnych, który głosił, że „zawsze gdy jesteśmy zaangażowani w pracę, która służy budowaniu ludzkości, taka praca ma godność i wartość”, albo „wszelka praca, która dźwiga ludzkość ma godność i znaczenie dlatego powinna być podejmowana z wielką starannością”⁹.

Wykonywanie pracy jest także obowiązkiem spełnianym wobec Boga, rodziny, czy społeczeństwa. „Człowiek powinien pracować zarówno dlatego, że nakazał mu to Stwórca, jak też po to, by odpowiedzieć na potrzebę utrzymania się i rozwoju swojego człowieczeństwa” (*Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 274). Zagadnienie pracy papież łączy z egzystencją człowieka, a przede wszystkim z życiem rodzinnym, czyli z założeniem i utrzymaniem rodziny, czy wychowaniem potomstwa. „Te dwa kręgi wartości – jeden związany z pracą, drugi wynikający z rodzinnego charakteru życia ludzkiego – muszą łączyć się ze sobą prawidłowo i prawidłowo wzajemnie się przenikać. Praca jest ponieważ warunkiem zakładania rodziny, rodzina bowiem domaga się środków utrzymania, które w drodze zwyczajnej nabywa człowiek przez pracę” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 10).

⁷ Najczęściej określenie *homo oeconomicus* oznacza redukcję człowieka do producenta i konsumenta. Por. (Sztaba, 1997).

⁸ Dewiza przypisywana św. Benedyktowi została sformułowana w 529 r. Jan Paweł II na Monte Cassino w dniu 21 marca 1980 r. przypomniał słowa Benedykta: „Dlaczego to benedyktyńskie hasło (*ora et labora – módl się i pracuj*) nie jest obecnie w naszym świecie orędziem nawołującym do wyzwolenia siebie z niewoli konsumizmu, z niewoli przyzwyczajęń w myśleniu i sądzeniu, przy ustalaniu programów i stylów życia wyłącznie pod kątem ekonomii?” (Jan Paweł II, 2011).

⁹ Oryginalna wypowiedź brzmi następująco: „Whenever you are engaged in work that serves humanity and is for the building of humanity, it has dignity and it has Worth” and „All labor that uplifts humanity has dignity and importance and should be undertaken with painstaking excellence”. www.azquotes.com › Authors › M › Martin Luther King, Jr. Martin Luter King był pastorem baptystycznym i wybitnym działaczem społecznym walczącym o równouprawnienie zamordowanym przez przeciwników politycznych.

Papież zaznacza, że praca osoby jest zawsze pierwotniejsza wobec wypracowanego zysku i dochodu. Kapitał bowiem jest jedynie środkiem, czy elementem procesu produkcji przydatnym, a zarazem podporządkowanym człowiekowi w jego pracy. Wskazuje też na jeden z najtrudniejszych problemów związanych z pracą, a mianowicie kwestię godziwej, słusznej czy sprawiedliwej płacy. Wcześniej na ten temat zabierał głos Sobór w słowach: „Praca powinna być tak wynagradzana, by człowiek posiadał możliwości godnego kształtowania egzystencji materialnej, społecznej, kulturalnej i duchowej zarówno siebie samego, jak swoich bliskich, z uwzględnieniem funkcji oraz wydajności każdego, sytuacji przedsiębiorstwa, a także dobra wspólnego” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska Gaudium et spes*, nr 67. Por. też.: Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, nr 20). Wybitny przedstawiciel *katolickiej nauki społecznej* Czesław Strzeszewski, zwracał uwagę, że w kwestii słusznej płacy istotnymi czynnikami są: wydajność pracownika, kondycja materialna rodziny robotnika, czy dochody przedsiębiorstwa (por. Strzeszewski, 1994, s. 609). Niewątpliwie ważnym przejawem właściwie prowadzonej polityki płacowej danej firmy będzie sprawiedliwy podział dochodu, dzielenie się z zatrudnionymi owocami większego zysku, a więc stosowanie szeroko rozumianej partycypacji pracowniczej. Jan Paweł II potwierdził dawną myśl Leona XIII, który w encyklice *Rerum novarum* pisał, że robotnik powinien zarabiać tyle, aby utrzymać siebie i rodzinę. „Pracownik, jeśli będzie otrzymywał płacę wystarczającą mu na utrzymanie własne, żony i dzieci, będzie też z pewnością, idąc za głosem rozsądku, oszczędzał i będzie się starał, do czego sama natura wzywa, odłożyć coś z dochodów, aby z czasem dojść do skromnego mienia” (Leon XIII, Encyklika *Rerum novarum*, nr 35)¹⁰.

Praca jest powinnością moralną, obowiązkiem, zadaniem i zarazem powołaniem. Pozwala zaspokoić konieczne i podstawowe potrzeby człowieka, jest źródłem rozwoju i doskonalenia zarówno jednostki, jak i społeczeństwa. Bez ludzkiej pracy niemożliwa jest realizacja dobra wspólnego. „Praca jawi się jako obowiązek moralny wobec bliźniego, w pierwszym rzędzie wobec członków własnej rodziny, ale także społeczeństwa, do którego się należy, wobec narodu, którego się jest synem czy córką, oraz wobec całej ludzkiej rodziny, której się jest częścią: jesteśmy spadkobiercami pracy poprzednich pokoleń, a jednocześnie budowniczymi przyszłości wszystkich ludzi, którzy będą żyli po nas” (*Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 274).

Nowym wyzwaniem w odniesieniu do pracy jest zjawisko globalizacji, które „może być dobrem dla człowieka i społeczeństwa, ale może też okazać się zjawiskiem szkodliwym o poważnych konsekwencjach” (Jan Paweł II, *Rozwój, globalizacja i dobro człowieka*, Audycja papieska dla przedstawicieli związków zawodowych i przedsiębiorców, 2000). Zatem pytanie o wartość pracy ludzkiej

¹⁰ Zagadnienie sprawiedliwej zapłaty obejmuje takie wynagrodzenie, które oprócz utrzymania rodziny, zawiera środki m.in. na: ubezpieczenie, wypoczynek, leczenie, czy inne świadczenia.

staje się niezwykle aktualne. Postęp nauki i techniki, czy robotyzacja procesu produkcji, a przede wszystkim wdrożenie sztucznej inteligencji, stwarzają zagrożenie zastąpienia człowieka w pracy przez maszyny i komputery, oraz pozbawienia człowieka wpływu na kształtowanie życia społeczno-gospodarczego.

GODNOŚĆ LUDZI PRACY

Podstawowym źródłem godności osoby ludzkiej jest fakt pochodzenia człowieka od Boga i stworzenia na Jego obraz. Wynika z tego także powołanie i przeznaczenie do współpracy z Bogiem w przekształcaniu świata wyrażone w słowach: *czyńcie sobie ziemię poddaną* (por. Rdz 1, 28). To Bóg uczynił człowieka panem całego stworzenia, które poddał jego władzy, jak również wezwał do postawy odpowiedzialności za zarządzany świat, by chronił jego harmonię i piękno. To rządzenie światem przez człowieka powinno być rozumne, święte i sprawiedliwe, zgodne z wolą i planem Boga. Toteż obdarowanie człowieka przez Boga wolnością w podejmowaniu decyzji nakłada na niego obowiązek troszczenia się o kondycję powierzzonego świata i jego dalszy rozwój. Podobieństwo człowieka do Boga ma się przejawiać w mądrym gospodarowaniu zasobami naturalnymi. Przykład właściwej postawy wobec świata i ludzi, a także stosunku do pracy pozostawił nam Jezus Chrystus, który pomimo godności mesjańskiej i królewskiej nie tyle korzystał z przywilejów jakie daje władza, ale przede wszystkim służył. „Syn Człowieczy nie przyszedł, aby Mu służono, lecz żeby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu” (Mk 10,45). Sam Jezus pokazał, że panowanie polega nie na podporządkowaniu wszelkiego stworzenia, ucisku poddanych, czy gwałceniu ich praw, ale oznacza wysiłek i troskę o przywrócenie jedności i zgody bytów w duchu miłości i sprawiedliwości (por. Jan Paweł II, Psalm 8 – wielkość Stwórcy i godność człowieka, Audiencja generalna, Rzym 26 czerwca 2002). Zatem człowiek powinien nie tylko być wdzięczny Bogu za wielkie wyróżnienie z pośród innych stworzeń, za możliwość egzystencji i pracy we wszechświecie, ale powinien tak przekształcać świat, aby był miejscem godnego życia, sprawiedliwości i pokoju dla wszystkich.

Papież Jan Paweł II przypominał, że głównym i konkretnym zadaniem Kościoła jest podkreślanie godności i praw ludzi pracy¹¹. Katalog praw odnośnie do ludzi pracy na podstawie papieskiej encykliki *Laborem exercens* wymienia *Kompendium nauki społecznej Kościoła*. Przede wszystkim wylicza prawo do sprawiedliwej płacy, do zapomóg, do emerytury, czy prawo do świadczeń macierzyńskich, następnie wskazuje prawo do odpoczynku, do bezpiecznego i zdrowe-

¹¹ Sobór Watykański II na temat godności człowieka zabierał głos w wielu dokumentach, a zwłaszcza w: *Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym (Gaudium et spes)*, w *Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym (Dei Verbum)* i w *Deklaracji o wolności religijnej (Dignitatis humanae)*.

go miejsca pracy, czy prawo do wolności sumienia i uznania uniwersalnych norm moralnych (por. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 301). Jak wielokrotnie podkreślał w swoim nauczaniu Sobór Watykański II, „wszystko, co jest na ziemi, powinno być odnoszone do człowieka jako do centrum i punktu szczytowego wszelkiego istnienia” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 12). Człowiek, którego prawa są nienaruszalne, powinien być w centrum wszelkiej działalności i polityki państwa, jakiegokolwiek wspólnoty, czy instytucji społecznej lub przedsiębiorstwa. Nie chodzi zatem jedynie o pomnażanie dóbr materialnych i kreowanie wzrostu, ale o pracę, która winna przyczyniać się do wszechstronnego rozwoju człowieka i ludzkości.

W pracy nie tylko liczy się jej efekt i zysk, czyli wymiar materialny i użyteczny, ale przede wszystkim człowiek, który jako podmiot ją wykonuje. Jak trafnie podkreślił tę kwestię Sobór Watykański II, stwierdzając, że: „więcej wart jest człowiek z racji tego, czym jest, niż ze względu na to, co posiada. Podobnie warte jest więcej to wszystko, co ludzie czynią dla wprowadzenia większej sprawiedliwości, szerszego braterstwa, bardziej ludzkiego uporządkowania dziedziny powiązań społecznych, aniżeli postęp techniczny” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 35). Jan Paweł II zwraca uwagę, że człowiek nie może być traktowany przedmiotowo, czyli jako *narzędzie i bezosobowy element organizacji produkcji, towar, czy zwykła siła robocza* (por. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 271). Zdarza się bowiem, że „ustanawiając pracownika w wymiarach narzędzia produkcji, sprowadza się go do poziomu rzeczy” (Olejnik, 1991, s. 264). W *Kompendium nauki społecznej Kościoła* w rozdziale poświęconym godności pracy wyjaśniono różnicę pomiędzy podwójnym ujęciem pracy: podmiotowym i przedmiotowym. „W znaczeniu przedmiotowym to całość działalności, zasobów, narzędzi i technik, którymi posługuje się człowiek, aby produkować. (...) Praca w znaczeniu podmiotowym to działanie człowieka jako istoty dynamicznej, zdolnej do podejmowania rozmaitych czynności, które należą do procesu pracy i odpowiadają jego osobistemu powołaniu” (nr 270).

Człowiek ma prawo do pracy, co więcej obowiązkiem państwa i społeczeństwa jest zapewnienie ludziom dostępu do rynku pracy. Pozostawienie kogokolwiek bez pracy oznacza nie tylko brak środków do życia, ale także niemożność rozwoju, czy udziału w życiu społeczeństwa. Utrata pracy narusza też poczucie bezpieczeństwa i godności pracownika, podważa jego przekonanie o własnej wartości. Według papieża Jana Pawła II akcentującego solidarność świata pracy, nie można zgodzić się na degradację ludzi pracy, którzy często są wyzyskiwani, zmuszani do pracy w niegodnych warunkach, zatrudniani na *czarno*, albo w niepełnym wymiarze godzin. Solidarność wiąże się „z potrzebą pełnego zabezpieczenia godności i skuteczności ludzkiej pracy poprzez uwzględnienie

wszystkich osobowych, rodzinnych i społecznych uprawnień każdego człowieka: podmiotu pracy” (Jan Paweł II, *Przemówienie do około 400 członków NSZZ Solidarność*, 2004). W encyklice *Laborem exercens* Jan Paweł II napisał, że bezrobocie jest „prawdziwą klęską społeczną” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 18), szczególnie w odniesieniu do ludzi młodych, natomiast w *Sollicitudo rei socialis* dodał, że nawet niepełne zatrudnienie należy traktować jako symptom niedorozwoju społeczno-gospodarczego (por. Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, nr 18). Dlatego też „pełne zatrudnienie jest więc obowiązującym celem każdego ustroju ekonomicznego, ukierunkowanego na sprawiedliwość o dobro wspólne” (*Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 288). Niemożność zapewnienia dostępu do pracy i aktywności zawodowej wskazuje na niewłaściwą politykę państwa i lekceważenie bezrobotnych przez społeczeństwo. Pracownicy pozbawieni pracy i zatrudnienia są zagrożeni marginalizacją i wykluczeniem społecznym; nie mają bowiem możliwości pełnej realizacji swojego człowieczeństwa, którzy często mają poczucie zbyteczności i bycia niepotrzebnym.

Wiadomo, że godność człowieka jest wpisana w jego strukturę bytową, oznacza pewną jemu należność, przede wszystkim prawo do szacunku. Należy podkreślić, że jest nienaruszalna i domaga się ochrony w odniesieniu do każdego człowieka. „Ponadto godność człowieka jako prawo do szacunku kieruje szczególną uwagę i wrażliwość na tych, którzy nie są w stanie pomóc sobie sami, a także nie potrafią sprostać stawianym im wymaganiom i realizować swoich dążeń życiowych. Dotyczy to wszystkich na początku ich życia, ludzi, którzy są dotknięci chorobą i słabością, wielu osób, które są u schyłku życia, a także niektórych dotkniętych cielesną lub intelektualną niepełnosprawnością” (Vogel, 2009).

Godności człowieka nie można nabyć, ani kogoś jej pozbawić, gdyż przynależy mu z faktu, że jest osobą ludzką. Godność człowieka zatem nie jest jakąś konwencją społeczno-kulturową, czy pewną tradycją i obyczajem, którą można ustawowo zadekretować lub zakwestionować.

W argumentacji o godności człowieka nawiązuje się najczęściej do dziedzictwa społeczno-religijnego Żydów, Greków, czy chrześcijan, którzy akcentowali jej charakter zobowiązujący jednocześnie domagając się jej powszechnego przyjęcia i uznania. Stopniowo w historii ludzkości, źródeł godności osoby ludzkiej dopatrywano się w prawie naturalnym, bądź w prawach człowieka. Już w I wieku przed Chrystusem Cynceron mówił o *dignitas humana*, czyli o dostojności natury ludzkiej (por. Cicero, 1960, s. 106). Później od czasów renesansu w oparciu o filozofię praw człowieka rozwijano problematykę godności człowieka. Na przykład filozof I. Kant pisał: „W państwie celów wszystko ma albo jakąś cenę, albo godność. To, co ma cenę, można zastąpić także przez coś innego, jako jego równoważnik, co zaś wszelką cenę przewyższa, a więc nie dopuszcza żadnego rów-

noważnika, posiada godność” (Kant, 1981, s. 70)¹². Kant godność człowieka nazywał wartością, wiązał ze zdolnością ludzi do odczuwania prawa moralnego, autonomią i wolnością. Natomiast obecnie kwestia godności człowieka stała się zasadą wpisywaną w konstytucję wielu państw europejskich¹³, w orzecznictwo sądów konstytucyjnych, a nawet w kodeksach pracy, a zatem stanowi podstawę prawną regulującą współzycie społeczne, czy organizację pracy.

ZAKOŃCZENIE

Wiadomo, że każda praca jest aktem człowieka. Praca jest fundamentem bytowania ludzkiego, na którym opiera się przekonanie o godności człowieka pracy. O wartości pracy nie decyduje rodzaj wykonywanej czynności, ale fakt, że spełnia ją człowiek. Tak tę kwestię rozwija papież: „Nie ulega bowiem wątpliwości, że praca ludzka ma swoją wartość etyczną, która wprost i bezpośrednio pozostaje związana z faktem, iż ten, kto ją spełnia, jest osobą, jest świadomym i wolnym, czyli stanowiącym o sobie podmiotem” (Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 6).

Zwracanie uwagi na godność człowieka, czy łączenie godności człowieka z pracą jest nie tylko domeną religii, ale w rzeczywistości jest przekonaniem historycznym wyrażanym na płaszczyźnie filozofii, socjologii, prawa, czy nawet polityki. Zagadnienia pracy nie można sprowadzać jedynie do pewnego czynnika, który przynosi korzyść w produkcji, czy gospodarce. W świetle teologii punktem wyjścia w refleksji na temat pracy jest pracujący człowiek, rozumiany jako podmiot wszelkich procesów wytwórczych.

Kwestię pracy należy rozpatrywać w szerszej perspektywie, a mianowicie sprawiedliwości społecznej. Praca ludzka jest zatem istotnym czynnikiem podtrzymującym porządek społeczny (por. Majka, 1982, s. 53–54). Papież zauważył, że główną przyczyną kryzysów gospodarczych jest sprowadzanie danego systemu ekonomicznego (kapitalistycznego, czy socjalistycznego) do pewnych mechanizmów,

¹² „Albowiem wszystko posiada tylko tę wartość, którą wyznacza mu prawo. Samo zaś prawodawstwo, które określa wszelką wartość, musi dlatego posiadać godność, tj. bezwarunkową nieporównaną wartość, dla której słowo szacunek jest jedynym odpowiednim wyrazem oceny, jakiej istota rozumna winna ją poddać. Autonomia jest więc podstawą godności natury ludzkiej i każdej natury rozumnej” (Cicero, 1960, s. 72).

¹³ Na przykład w art. 1 Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r. czytamy: „Godność człowieka jest nienaruszalna. Jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem całej władzy państwowej”. Także w art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 23 kwietnia 1997 r. zapisano: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych” oraz w art. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej przyjętej w Nicei w grudniu 2000 r.: „1. Godność osoby ludzkiej szanuje się i chroni. 2. Każdy jest równy wobec prawa”.

czy regulacji technicznych pomijających godność i dobro człowieka pracy. Chodzi natomiast o harmonizowanie różnych interesów gospodarczych z potrzebami ludzi i społeczeństwa. Pracownik powinien mieć możliwość wykazania się pomysłowością, kreatywnością, czy inicjatywą, toteż pracodawca winien zapewnić pracującemu większy udział w funkcjonowaniu i zarządzaniu organizacją (partycypacja). Należy łączyć w miarę możliwości pracę z własnością kapitału. Jak napisał Jan Paweł II, liczy się przede wszystkim: „wolność pracy, przedsiębiorczość i uczestnictwo” (Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, nr 35). Udział we własności przedsiębiorstwa będzie zachętą dla pracowników do wzajemnej współpracy i bardziej aktywnego działania na rzecz rozwoju organizacji.

Zasługą nie do przecenienia papieża Jana Pawła II jest zwrócenie uwagi na chrześcijańskie znaczenie pracy ludzkiej, czyli duchowości pracy opierającej się na ewangelii pracy (por. Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 26). Papież Jan Paweł II zachęcał do budowania przyszłości, która będzie odpowiadała godności człowieka. „Dzięki tym darom i z pomocą Bożej łaski możemy zbudować w nadchodzącym stuleciu i dla dobra przyszłego cywilizację godną człowieka, prawdziwą kulturę wolności” (Jan Paweł II, *Jak budować przyszłość godną człowieka*, Audiencja generalna, 2001).

Papież dostrzega konieczność harmonizowania interesów globalnej ekonomii z potrzebami ludzi i społeczeństwa, czego przejawem powinna być właściwie prowadzona polityka, zarówno na szczeblu lokalnym jak i światowym. „Struktura współczesnego świata coraz bardziej wzoruje się na systemie wzajemnej zależności w dziedzinie gospodarczej, kulturowej i politycznej. Nie jest już możliwe myślenie uwzględniające interesy, nawet słuszne, pojedynczych ludów i narodów: należy rozwijać świadomość o wymiarach naprawdę uniwersalnych” (Jan Paweł II, *Znaki nadziei dostrzegalne w naszych czasach*, Audiencja generalna, 1998).

BIBLIOGRAFIA

- Cicero, M.T. (1960). *Pisma filozoficzne*. Tłum. Wiktor Kornatowski. t. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jan Paweł II. (2011). Św. Benedykt. Pobrane z: www.kosciolgarnizonowy.pl/Sw.%20Benedykt.pdf (2018.01.08).
- Jan Paweł II. (1987). Encyklika *Centesimus annus*.
- Jan Paweł II. (1981). Encyklika *Laborem exercens*.
- Jan Paweł II. (1987). Encyklika *Sollicitudo rei socialis*.
- Jan Paweł II. (1987). *Homilia dla rodzin*, Szczecin 11 czerwca 1987 r., *L'Osservatore Romano*, nr 5.
- Jan Paweł II. (1998). *Nadzieja jako oczekiwanie i przygotowanie królestwa Bożego*, Audiencja generalna, Rzym 2 grudnia 1998.
- Jan Paweł II. (1998). *Znaki nadziei dostrzegalne w naszych czasach*, Audiencja generalna, Rzym 18 listopada 1998.

- Jan Paweł II. (2000). *Kultura ludzi pracy musi pozostać kulturą solidarną*, Rzym 7 maja 2000.
- Jan Paweł II. (2000). *Rozwój, globalizacja i dobro człowieka*, Audiencja papieska dla przedstawicieli związków zawodowych i przedsiębiorców, Rzym 2 maja 2000.
- Jan Paweł II. (2001). *Jak budować przyszłość godną człowieka*, Audiencja generalna, Rzym 24 stycznia 2001.
- Jan Paweł II. (2002). *Psalm 8 – wielkość Stwórcy i godność człowieka*, Audiencja generalna, Rzym 26 czerwca 2002.
- Jan Paweł II. (2004). *Przemówienie do około 400 członków NSZZ Solidarność*, Rzym 11 listopada 2003, L'Osservatore Romano, nr 2.
- Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*. (1963). Pobrane z: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/pacem_in_terriss_11041963.html.
- Kant, I. (1981). *Uzasadnienie metafizyki moralności*. Tłum. M. Wartenberg. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Katechizm Kościoła katolickiego*. (1984). Poznań: Pallotinum.
- King, M.L.Jr. (1967). Quotes. Pobrane z: <http://www.azquotes.com> (2018.01.10).
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*. (2005). Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- Leon XIII. Encyklika *Rerum novarum*. (1891). Pobrane z: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Rerum%20novarum.htm>.
- Majka, J. (1982). *Etyka życia gospodarczego*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Manzone, G. (2009). Godność osoby ludzkiej. *Společenstvo*, 2, 289–302.
- Mounier, E. (1960). *Co to jest personalizm oraz wybór innych prac*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Olechnik, S. (1991). *Dar. Wezwanie. Odpowiedź*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ATK.
- Sobór Watykański II. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*.
- Strzeszewski, Cz. (1994). *Katolicka nauka społeczna*. Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL.
- Sztaba, S. (1997). *Homo oeconomicus*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/homo-economicus> (2018.01.11).
- Vogel, B. (2009). *W centrum: godność człowieka*. Pobrane z: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=1b019167-497d-c1b3-81803f478e1687c8&groupid (2018.01.11).

Streszczenie

Jan Paweł II zagadnieniu pracy ludzkiej poświęcił wiele miejsca i uwagi. Przypomniiał stanowisko Kościoła katolickiego na temat pracy w oparciu o naukę Jezusa Chrystusa i tradycję religijną. „Aktywność ludzka, jak pochodzi od człowieka, tak też ku niemu się skierowuje. Człowiek bowiem pracując, nie tylko przemienia rzeczy i społeczność, lecz doskonali też samego siebie. Uczy się wielu rzeczy, swoje zdolności rozwija, wychodzi z siebie i ponad siebie. Jeżeli się dobrze pojmuje ten wzrost, jest on wart więcej aniżeli zewnętrzne bogactwa, jakie można zdobyć (...) Stąd normą aktywności ludzkiej jest to, żeby zgodnie z planem Bożym i wolą Bożą odpowiadać prawdziwemu

dobru rodzaju ludzkiego i pozwolić człowiekowi na realizowanie i wypełnianie pełnego swojego powołania bądź indywidualnie, bądź społecznie” (Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, nr 35). Napisał osobną encyklikę (*Laborem exercens*) odnośnie do pracy człowieka. W jego dziełach znajdujemy podkreślenie wartości pracy ludzkiej, jak i nieporównywalnej godności pracującego człowieka. Papież wskazuje na dar pracy, dzięki której człowiek zgodnie z zamierzeniem Boga może nie tylko przekształcać przyrodę i świat, ale przede wszystkim realizować ziemskie jak i nadprzyrodzone powołanie. Zwraca uwagę na indywidualny oraz na społeczny wymiar pracy ludzkiej, gdzie ten drugi umożliwia człowiekowi realizację dobra wspólnego.

Słowa kluczowe: Jan Paweł II o pracy, godność osoby ludzkiej, godność ludzi pracy, wartość pracy ludzkiej.

The issue of dignity of working people in the teaching of Pope John Paul II

Summary

John Paul II devoted a lot of space and attention to the issue of human work. He reminded the attitude of the Catholic Church to the subject of work based on the teachings of Jesus Christ and the religious tradition. “Human activity is for the benefit of human beings, proceeding from them as it does. When they work, not only do they transform matter and society, they also perfect themselves. They learn, develop their faculties, emerging from and transcending themselves. Rightly understood, this kind of growth is more precious than any kind of wealth that can be amassed (...) Here then is the norm for human activity to harmonize with the authentic interests of the human race, in accordance with God's will and design, and to enable people as individuals and as members of society to pursue and fulfil their total vocation” (Second Vatican Council, Pastoral Constitution on the Church in the Modern World, *Gaudium et spes*, No. 35). He wrote a separate encyclical (*Laborem exercens*) regarding human work. In his works, we find an emphasis on the value of human labor and the incomparable dignity of a working man. The Pope indicates that having the gift of work people can not only transform nature and the world, but above all, realize the God's earthly and supernatural vocation. It draws attention to the individual and social dimension of human work, where the latter enables man to realize the common good.

Keywords: John Paul II about work, dignity of the human person, dignity of working people, value of human work.

JEL: Z10, Z12, N00, N30, O15.